

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Навчальний енциклопедичний словник-довідник

За заг. ред. доктора політичних наук Н. М. Хоми

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації

Львів
«Новий Світ-2000»
2014

УДК 32ю0(09)(038)

ББК 661ю1я2

I 90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Рецензенти:

Гон М.М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету;

Марчук В. В. – доктор історичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Смолянюк В.Ф. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та соціології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

ААНН

1 90 Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів: Новий Світ-2000, 2014. – 766 с.

ISBN 978-966-418-266-6

Навчальний енциклопедичний словник-довідник охопив аналіз поглядів близько 600 представників вітчизняної та зарубіжної політичної, політико-правової думки. Звернено увагу на персоналії, підходи яких аналізуються при вивченні курсів «Політологія», «Історія політичної думки», «Історія політико-правових вчень», «Основи демократії» та ін. Підготовлений провідними українськими науковцями-політологами, істориками, соціологами, філософами.

Для студентів, аспірантів, викладачів ВНЗ, політичних діячів, а також для усіх, хто цікавиться політикою та політичною наукою.

УДК 32ю0(09)(038)

ББК 661ю1я2

ISBN 978-966-418-266-6

© Авторський колектив, 2014
© За заг. ред. Н. М. Хоми, 2014
© «Новий Світ-2000», 2014

(*'Evenement'*). Отож, «Одне» – це завжди по-двоєння – «Двійця», саме вона, а не антагонізм класів, є сьогодні ключем до розуміння політ. дії і політ. вир-ва, себто: біополітики. «Я вважаю, що одне єдине поняття, поняття родової процедури, поєднає в собі як дезоб'єктивизацію Істини, так і суб'єкта, у результаті чого суб'єкт врешті уявиться фінальним фрагментом якоїсь пост-Подієвої Істини без об'єкта». Насамкінець, із політ. теорії Б. слідує, що новий родовий топос політ. пост-Суб'єкта формально може трансформуватись за правилом «Двійці» як: пост-Ідентичність або пост-Гуманістичність.

Літ.: Бадью А. *Мета/Політика: Можна ли мыслить политику? Краткий трактат по мета-политике* / А. Бадью. – М.: «Логос», 2005. – 240 с.; Бадью А. *Французька мова: Про французьку мову як процинення* / А. Бадью // *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладності*. Т. 1. – К.: Дух і літера, 2009. – С. 48-54.; Бадью А. *Концепт моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики* / А. Бадью. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 232 с.; Жижек С. *Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології* / С. Жижек – К.: ППС-2002, 2008. – 510 с.; Democracy in What State? / Giorgio Agamben, Alain Badiou, Daniel Bensaid, Wendy Brown, Jean-Luc Nancy, Jacques Ranciere, Kristin Ross, and Slavoj Zizek // *NEW DIRECTIONS IN CRITICAL THEORY*. – Columbia University Press, N.Y., 2011. – 144 р.; Hardt M. Commonwealth / Michael Hardt and Antonio Negri. – The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2009. – xiv + 434 pp.

В. Якубіна

Бакунін Михайло (рос. *Бакунин Михаил*; 18(30).05.1814, Прямухіно Тверської губернії, Рос. імперія – 01.06.1876, Берн, Швейцарія) – рос. революціонер, один із засновників і теоретиків анархізму й народництва.

Основні праці: «Про філософію» (1840), «Реакція в Німеччині» (1842), «Державність й анархія» (1873), «Федералізм, соціалізм й антитеологізм» (не закінчений), «Бог і держава» (не закінчена), «Сповідь» (написана у висновку) й ін.

Б. запропонував анарх. версію філософії дії, побудовану на запереченні існуючого порядку. У марксизмі Б. вбачав гол. чином «матеріалізм екон.», що ігнорує соц. інстинкти людини. Розумна трудова діяльність людей переводить їх зі сфери біолог. в сферу соц. Ціль прогресу та його критерій – постійне зростання свободи особи. Гол. гнобителем людства називав д-ву, створену меншістю для панування над більшістю. Д-ва, на думку

Б. – антипод цив. сусп-ва. Влада опирається на фікцію Бога. У своїй ідейній еволюції Б. пройшов шлях від іманентної «нової релігії», у якій бореться одкровення й розум, – до повного заперечення релігії й дискредитації її як соц. ін-ту й культ. феномена. «Якщо Бог існує, то в людини немає свободи, вона – раб; але якщо людина може й повинна бути вільною, то виходить, Бога не існує». А тому, релігія – основна перешкода в русі людини до свободи. В остаточному підсумку, Б. став трактувати релігію як вид «колект. божевілля», а церква – як різновид «небесного шинку». Для знаходження щастя необхідна ліквідація релігії й д-ви як ін-ту й принципу влади як такої.

На думку, Б. влада має унікальну властивість розбещувати всіх не залежно від класової приналежності. Будь-які уряд і парламент, сформовані з робітників, трансформуються в гнобителів й експлуататорів. Усяка форма легітимної політ. поведінки, на думку Б., лише зміцнює держ. владу. Знищити її може лише стих. бунт. Революція, згідно Б., «закриє шинки й церкви, які розбещують душу й тіло примарнimi радостями». Розум переборє релігію, а бунт зруйнє д-ву, як головні перешкоди на шляху волі. Антиавторит. форми життя Б. потрактовував як неминуче майбутнє людства. Ідеал Б. – створена винятково «знизу нагору» вільна федерація землеробських і ремісно-фабричних асоціацій. У Росії Б. абсолютизував соц. потенціал общинної артілі з її ідеєю «права на землю» й «соціаліст. інстинктом». Вважав, що рос. народу властиве «найвне почуття братерства» й «люобов до вогню». Пожежа з Росії покликана, на думку Б., знищити світову цивілізацію й замінити її вільним союзом народів на підставах автономії й федералізму. Переконавшись після 1863 р. у неправильності своїх старих шляхів, відмовляється від слов'ян. теорії й робить спробувати війти в русло революц. робітн. руху.

Останнім словом науки Б. називав визнання того, що повага людської особистості є вищим законом людства й великою дійсною метою історії, а єдиним законним постає гуманізація й еманципація, олюнднення й звільнення, реальна воля, реальний добробут, щастя кожного члена сусп-ва. Колект. воля й добробут реальні лише тоді, коли вони являють собою суму індивідуальних воль й свобод. Першим людським законом, Б. вважав солідарність, позаяк тільки колект. трудова діяльність здатна звільнити людину від ярма зовнісвіту й упорядкувати все на землі. Другим законом сусп-ва є воля. Воля людини формується процесі пізнання й визнання природних законів; вона реалізується лише в сусп-ві, що

не обмежує, але, навпроти, створює волю для індивідів. Людина вільна, бо визнає рівність, волю інших людей, які оточують її. Воля є закономірністю й метою історії. В минулому, громада, життя ґрутувалося «на поклонінні божеству, а не на повазі людини; на владі, а не на волі; на привileях, а не на рівності; на експлуатації, а не на братерстві людей». Будь-яка влада створює привілею для володіння нею, прагне ввічнити себе. Д-ва, доводив Б., розбещує й тих, хто володіє владою, роблячи їх корисливими деспотами, і тих, хто примущений підкорятися владі. У будь-якій людині володіння владою виховує презирство до народних мас і формує перебільшення своїх власних переваг. Б. важав, якщо буде встановлений уряд і законодавча рада, парламент, що складаються лише з робітників, які на даний час є переконаними демократами, завтра стануть аристократами, шанувальниками влади, гнобителями й експлуататорами. Нешастя, які пережило людство через церкву, д-ву, наслідування власності й інших абстракцій, зневажали волю й насаджували нерівність стануть єдиним шляхом виховання людства. Б. вважав, що д-ва є зло істор. закономірні.

Б. закликав до інтернаціон. анарх. соц. революції, що знищити капіталізм і д-ву: Завдання революції Б. вбачав у тому, щоб відкрити дорогу до здійснення народного ідеалу, заг. волі й заг. братерства на руїнах всіх д-в. Майбутнє сусп-во Б. уявляє як вільну організацію робітничих мас знизу до верху, федерацію самоврядних труд. громад й артілей без центр. влади й управління: «Д-ва повинна розчинитися в суп-ві, організованому на засадах справедливості».

Негативні наслідки для Б. мала його боротьба з К. Марксом щодо володіння владою в справах міжнар. союзу робітників (1869-1872). Перший переклав «Комуніст. маніфест» на рос. мову, взявся за переклад «Капіталу». Б. неодноразово висловлював повагу перед екон. системою Маркса, називаючи себе його учнем; сприйнявши деякі сторони вчення, водночас, не зумів до кінця покинути його точку зору. Б. є фігурою повною непримирених протиріч як в особистому житті, так в теорії й практиці. Проголошуучи себе інтернаціоналістом, був переконаним антисемітом. Залишався людиною утопічно й ідеалістично мислячою.

Політ. ідеї Б. цілком виразилися в створеному в 1869 р. «Всесвітньому союзі соціаліст. демократії». В основі ідеології союзу скасування існуючих політ. основ д-ви й суп. класів; прагнув зрівняти чоловіків і жінок в

правах. Ставилося завдання домогтися переходу землі, капіталів і всіх знарядь вир-ва в колект. власність сільськогосп. і промисл. асоціацій. Заради успішного проведення в життя цієї утопії Б. пропонував здійснення всіляких насильств із метою ліквідації бурж. ладу, вихавляв неуцтво, звеличував супротив, як протест проти державності, а в «Революційному Катехизисі» дав закінчує програму підпільним діячам соц. реформи. В праці «Анархо-колективізм» гол. завданням соц. революції Б. вважав руйнування істор. централіз. д-в, із, заміною їх вільною, що не визнає писаного закону, федерацією громад, організованих за комуніст. принципом.

Соціаліст. модель Б. одержала назву *анаархо-колективізм*. У цій соц. системі основна роль приділялася робітникам і селянам, яким на колект. началах належали засоби вир-ва. Однак, на відміну від Маркса, Б. заперечував необхідність диктатури пролетаріату, вважаючи її загрозою всієї справи соц. революції й передумовою повернення до авторитаризму. Гол. рушійною силою революції Б. вважав найбідніші верстви робітників і селян, а гол. способом пропаганди – постійні дрібні повстання й бунти.

З ім'ям Б. повязано зародження й поширення ідей *колективістського анархізму*. Його політ. теорія формувалася на початковому періоді становлення організованого робітничого руху (Інтернаціонал), перших самостійних виступів пролетаріату на загальнонаціон. по-літ. сцені. Найсильнішими проявами уччення Б. було викриття усіляких форм експлуатації й гніту в суч. йому суп-вах, протест проти реліг. світогляду, лібер. науки, а також самозахист революц. методів боротьби від реформістів. Його програма виділяється еклектичністю, непослідовністю й певною незавершеністю.

В останні роки свого життя займався розробкою анархізму як доктрини крайнього індивідуалізму, заперечував існування об'єкт. істор. чинників і повязував надії на революцію із селянством – всупереч вірі Маркса в пролетаріат. Б. може бути названий теоретиком анарх. спроб 70-х – поч. 80-х років XIX ст.

Літ.: Бакунин М. А. Избранные философские сочинения и письма /подгот. В. Ф. Пустарникова. – М. – Мысль, 1987. – 574 с.; Бакунин М. А. Философия, социология, политика / Сост. В. Ф. Пустарников. – М.: Правда, 1989. – 624 с.; Дюкло Жан. Бакунин и Маркс: Тень и свет / Жан Дюкло. – М.: Прогress, 1975. – 462 с.; Пирумова Н. М. Социаль-

ная доктрина М. А. Бакунина / Н. М. Пирумова. – М.: Наука, 1990. – 319 с.

М. Стадник

Бальцерович Лешек (польс. *Balcerowicz Leszek*; 19.01.1947, м. Ліпно, Респ. Польща) – польс. економіст, політик, представник монетаризму, «кархітектор» польськ. екон. реформ 1990-х рр. (т. зв. «шокової терапії», або «Плану Бальцеровича») – прискореного переходу країни від планової до ринк. економіки. Закінчив ф-т зовн. торгівлі Гол. школи планування і статистики у Варшаві (нині Варшава. школа економіки) (1970), де опісля працював наук. співроб. і викладав. Навчався в Ун-ті Св. Джонса у Нью-Йорку (США), де отримав ступінь магістра (1972-1974). Захистив докт. дис. в Гол. школі планування і статистики в Варшаві (1975). Працював в Ін-ті марксизму-ленінізму (Варшава) (1978-1980). Стипендіат ун-тів у Сассексі (Великобританія, 1985), Марбурзі (ФРН, 1988), Стенфорд. ун-ту (США, 2011).

Член правлячої Польс. об'єдн. робітн. партії (1969-1981). Консультант профспілкового об'єднання «Солідарність» (1980-1981). У 1989 р. лідер «Солідарності» Л. Валенса запропонував Б. увійти до складу першого некомунал. після Др. світ. війни уряду й очолити екон. реформи у Польщі. Б. обійняв посаду віце-прем'єра і міністра фінансів в уряді Т. Мазовецького та став Президентом Екон. комітету при Раді Міністрів Польщі. На цих посадах перебував до кін. 1991 р.

Після того, як Б. не увійшов до новосформованого уряду, він працював запрошеним наук. співроб. Ун-ту Брауна та Центру аналізу европ. політики у Вашингтоні (США). З 1992 р. Б. – проф. та зав. відділу міжнар. порівн. досліджень Варшав. школи економіки. Він почесний д-р багатьох ун-тів у Польщі, США, Великобританії, Франції, ФРН, Харк. націон. ун-ту ім. В. Н. Каразіна та ін.

Як радник Б. брав участь в екон. реформах в Росії, Грузії та ін. країнах. У квітні 1994 р. Б. разом із кількома ін. польс. політиками створює нову центристську політ. партію «Союз свободи» (на основі партій, які відкололися від «Солідарності»). Головою партії він залишався до грудня 2000 р. У 1997 р. партія «Союз свободи» з'явила на виборах третє місце, отримав підтримку 13% голосів, і увійшла до правлячої коаліції. 31.10.1997 р. Б. обійняв посаду заст. Прем'єр-міністра і міністра фінансів в уряді С. Бузека та знов очолив Екон. комітет при Раді Міністрів Польщі. 8 червня 2000 р., внаслідок розпаду коаліції, Б. пішов у відставку. Проте Президент А. Кwasniewski незабаром призначив його гол.

Центр. Банку Польщі. Цю посаду Б. обіймав до 2007 р.

Б. член багатьох наук. і консультант. інституцій: Викон. комітету Міжнар. Атлант Екон. т-ва (IAES); консультант. «Групи 30-ти» (Вашингтон), член правління Ін-ту міжнар економіки Петерсона; засн. і гол. Фундації Громадянський Форум Розвитку (Варшава) входив до Консультивного наук. комітету: питань, пов'язаних із роботою Європейської Ради Системних Ризиків (ESRB) – експертної групи з розробки рекомендацій щодо запобігання наслідків світ. фін. кризи в країнах ЄС на чолі з головою МВФ Ж. де Лароз'єром. Б. має багато почесних звань та держ. нагород, серед яких, зокрема, Орден Білого орла (Польша).

Основні праці: «Соціалізм, капіталізм, трансформація» (1995), «Свобода і розвиток: економія вільного ринку» (1995), «Посткомуністичний транзит: деякі уроки» (2002). «Назустріч обмеженої держави» (2003), «Інституціональні системи та економічне зростання» (2008), «Загадки економічного зростання» (2010), «Відкриваючи свободу: проти поневолення свідомості» (2012).

Б. запропонував план швидкого переходу до ринк. економіки та виходу Польщі з глибокої кризи. «План Бальцеровича» передбачав: 1. досягнення монетарної та цінової стабільності; 2. структурну перебудову адмін.-командної планової економіки на лібер. ринкову; 3. залучення широкої міжнар. допомоги. Для досягнення цих цілей були проведені фін. і банк. реформи; масштабна приватизація не за ваучери (як в Україні), а за інвестиції; підвищено роздрібні ціни (понад 90% цін не обмежувалися більше д-вою), зменшенні бюджетні дотації; обмежувалися грошові доходи, а для підприємств вводився частковий внутр. обіг золотого і визначався його єдиний курс; встановлювався високий прогрес. податок; була ліквідована заг. індексація заробітної плати; різко скорочувалася грошова емісія та впроваджувалися високі відсоткові ставки на кредити. Акцент було зроблено на розвитку малого та середнього підприємництва (у перші два роки реформ в Польщі було зареєстровано бл. 600 тис. підприємств) та створені привабливих умов для надходження зовн. інвестицій. Як результат «шокової терапії» – польс. економіка з 1992 р. почала виходити з кризи.

Центр. поняттям світогляду Б. є поняття свободи. Зокрема, свободи ринкових відносин. Свободу, на його думку, «зазвжди треба співвідносити із становищем окремих людей а не цілих груп, потрактованих у відриві від

Учеб. пособ. / Р. Н. Абрамов, Э. В. Кондратьев. – М.: КНОРУС, 2012. – 272 с.; Белоусов А. Б. Эдвард Бернейс: от манипуляции общественным мнением к инженерии согласия / А. Б. Белоусов // Полис. – 2012. – № 4. – С. 143–148; Королько В. Г. Паблик рілейшнз. Наукові основи, методика, практика: Підручн. / Вид. 2-ге, доп. – К.: Скарби, 2001. – 400 с.; Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации (от речей президентов до переговоров с террористами) / Г. Г. Почепцов. – М.: Центр, 1998. – 352 с.

Л. Кочубей

Бернштейн Едуард (06.01.1850, Шьоненберг, пров. Брандербург, королівство Пруссія – 18.12.1932, Шьоненберг, Берлін, Німеччина). Народився в єврейській родині. В молодому віці був банк. службовець. Із 1872 р. член соціал-демокр. партії. З 1878 по 1881 р. був Прив. секретарем мецената-соціаліста, радикала Гехберга, засновника низки соціаліст. видань. Ред. видання «Sozialdemokrat» (1881–1890, Цюрих). У той же час був представником крайнього, найбільш радикального крила нім. соціал-демократії і вважався одним із найбільш сильних її теоретиків. У 1888 р. був висланий із Цюриха і поселися в Лондоні, де став близьким товаришем Ф. Енгельса. В 1901 р. поселився в Берліні, співробітник ж.-лу «Sozialistische Monatshefte», що став переважно органом бернштейніанства, та ж.-лу «Die Neue Zeit» – друг. органу ортодокс. марксизму. Обирався депутатом рейхстагу в 1902–1918 р. й в 1920–1928 р.

Основні праці: «Суспільний рух в Англії XVII століття» (1899), «Проблеми соціалізму і завдання соціал-демократії» (1901), «Нариси із історії і теорії соціалізму» (1902); «Економічне вчення Карла Маркса» (1905); «Англійська революція в 17 столітті» (1924); «Чи можливий науковий соціалізм?» (1906).

У 1875 р. Б. захоплюється соціаліст. доктриною Дюринга. На еволюцію поглядів Б. у бік соціал-реформізму вплинуло його перебування в Англії. Вивчаючи процеси соц.екон. розвитку Англії, він виявив, що теорія К. Маркса не відповідає соціально змінений дійсності. У роботах «Проблеми соціалізму» й «Передумови соціалізму й завдання соціал-демократії». Б. розуміє англ. сусп.-во як зразок компромісу й цивільного миру, що сформувалися завдяки демократії й політиці реформ. Б. вбачав свою мету в тому, щоб виявити й усунути протиріччя іхньої марксистської теорії. З цією метою Б. переглянув теорію екон. криз і неминучості краху капіталізму К. Маркса як не відповідну реаліям, що змінилися. Дово-

див, що держ. втручання в економіку дозволяє не допустити повного екон. краху. Класова структура сусп.-ва ускладнюється, росте число власників й «середніх верств». Всупереч прогнозам теорії К. Маркса про абсолютноне й відносне зупожіння робітн. класу, рівень життя робітників підвищується. Можливість переходу до соціалізму він бачив через кооперацію. Вважав, що прив. власність, завдяки контролю з боку профспілок, сама отримає кооперативний характер. У політ. відносинах переход до соціалізму Б. вбачав винятково через демократію. Революції для нього не були «локомотивами історії», активно не приймав у марксізм ідею насилия. Демократія, за Б., це сусп.-во, де немає класового панування, немає привілею одного класу щодо всього сусп.-ва. Класова диктатура розглядалася як культура нижчого порядку. Гол. мета демокр. соціалізму – не перетворення всього населення в пролетарів, а перетворення пролетаріїв у громадян. Соціалізм, на думку Б. – це сусп.-во правове й матеріально забезпечене. Досягається шляхом демократизації, а не політ. переворотом й експропріацією.

Б. дуже хвилювали події в Рад. Росії; «більшовицький експеримент» з його ідеєю насилия як єдиного шляху до соціалізму вивдавався йому вкрай небезпечним. Б. всі свої зусилля направляє на захист інтересів Веймар. республіки. Виступає проти комунізму в нім. робітн. русі. Б. застерігав нім. соціал-демократію від спроб повторення революції досвіду Росії, до якого ставився вороже і негативно, передбачав загрози, які ніс нім. фашизм, що йшов до влади.

У статтях щодо проблем соціалізму (1896–1898) і книзі «Проблеми соціалізму й завдання соціал-демократії» (1899) Б. запропонував програму ревізії уччення Маркса. Теза, висунута ним, що стала афоризмом: «круж – все, кінцева мета – ніщо». З погляду Б. уччення Маркса у низці ідей виявилося науково ненеспроможним, зокрема думка щодо прогресуючого зупожіння пролетаріату з розвитком капіталізму, про концентрацію капіталу взагалі й, особливо, у землеробстві, про революційне повстання мас. На думку Б., з подальшим розвитком капіталізму класові противіріччя не загострюються, а пом'якшуються відповідно стан робітн. класу шляхом держ. реформ. поліпшується. Поступово відбувається мирне вростання в соціалізм, причому знаряддям перетворення бурж. сусп.-ва за Б. є парламент, у якому пролетаріат повинен намагатися досягти більшості. Б. вважав, що в сусп.-ві, яке ускладнюється за структурою, у принципі

ймовірно тільки повільне перетворення екон. і політ. ін-тів. Вимоги демократії, солідарності, самовизначення виконуються поетапно. Будь-яка спроба насильно, механічно припинити цю поетапність приводить до криз, руйнівні наслідки яких непередбачені. Історія, на його думку, не підтвердила переконаність Маркса й Енгельса в тому, що політ. переворот, захоплення влади пролетаріатом є необхідною й достатньою умовою перебудови економіки на соціаліст. принципах. Перед їхніми учнями й послідовниками існує проблема відновлення єдності між теорією й практикою й внесення єдності в теорію.

Соціалізм розглядається Б. із трьох сторін: як система – принципи, по яких іде суп. формування (має своєю метою пізнання); як доктрина – система боротьби класів (має свою метою захист класових інтересів); як рух – інтерпретація теорії з погляду досягнення певної мети (перетворення капіталіст. ладу в колективне регульоване й кероване госп-во). Теорією є соціологія – наука, що виявляє закономірності суп. розвитку. Критику Б. зосереджує на тих положеннях соціаліст. вчення, принципах політ. практики робітн. руху, які не спрашували, перетворилися в догму. Однак ревізія Б. окремих положень вчення Маркса й Енгельса була сприйнята більшістю його сучасників як спроба відмови від теорії й практики марксизму, а його соціаліст. програма – як альтернативна ідеям марксист. соціалізму.

Одним із найважливіших підсумків критичного осмислення Б. теорет. спадщини марксизму, узагальнення домінантних рис розвитку міжнар. соціаліст. руху, окреслення його перспективних тенденцій стали сформульовані ним у процесі полемічної битви зі своїми опонентами новаторські ідеї та положення, осердя його соціал-демокр. доктрини, концепції соціал-демокр. реформізму. Концепт. положення вчення Б.: 1) доцільність і можливість переходу до соціалізму в результаті послідовного реформування основних інт-тів суп-ва, відмова від радикального шляху реалізації соціаліст. ідеї; 2) заперечення необхідності диктатури пролетаріату як революц. засобу утвердження майбутнього соціаліст. ладу; 3) сприйняття ідеї та сутності соціалізму як рухові, науки та мети; 4) проголошення політ. основою майбутнього ладу демократії в її лібер. тлумаченні, обґрутування необхідності реалізації програмних основ соціал-демократії для вдосконалення громадян. суп-ва; 5) приведення соціаліст. теорії у відповідність із соціал-демокр. практикою; 6) надання

на відміну від марксист. традиції пріоритетів не революції, а еволюції, не насилию, а демократії, не екон. детермінантам, а моральним вимогам й, у кінцевому підсумку, соціалізму не як «науковому», а як демократичному, тобто соц. демократії. Б. неоднозначно характеризував вчення марксизму, як теорет. синтез філософії історії, політ. економії капіталізму й теорії класової боротьби пролетаріату, синтез, обновлений останніми дослідженнями реалій суп. розвитку.

У марксизмі Б. з'єдналися соціалізм як духовно-теорет. заняття й соціалізм як боротьба пригноблених мас. Ревізіонізм у тій формі, яку йому додав Б., став наслідком неминучої дилеми, перед якою постала масова політ. партія, що виходила спочатку в своїх теорет. установках із радикального заперечення існуючого суп. ладу, але незабаром, у силу об'єктивної екон. і політ. ситуації, що переорієнтувалася на реформізм.

Літ.: Бернштейн Э. Проблемы социализма и задачи социал-демократии. Перев. с нем. Бутковского – М.: Изд. Книжного оклада Д. П. Ефимова. 1901. – 360 с.; Бернштейн Э. Очерки из истории и теории социализма. Перев. О. С. Штейнера. – СПб.: Изд. Б. Н. Звонарева, 1902. – 400 с.; Орлов В. С. Социал-демократия: история, теория, практика: Работы 2000-2005 гг. /РАН. Институт научной информации по общественным наукам. Институт научной информации исследований глобальных и региональных проблем. – М.: Собрание, 2005. – 711 с.; Федорченко В. М. Сутність «ревізії» марксистського вчення Е. Бернштейном / В. М. Федорченко // Наукові записки НаУКМА. – Т. 18. Політичні науки. – 2000. – С. 16-22.

М. Стадник

Берталанфі Карл Людвіг фон (нім. Karl Ludwig von Bertalanffy; 19.09.1901, Атшердорф, Австро-Угорщина – 12.06.1972, Буффало, штат Нью-Йорк, США) – представник теорет. біології першої пол. ХХ ст.; австр. учений, фундамент. дослідник у галузі біофізики, фізіології, психології. Д-р філософії (1926, Віден. ун-т). Доц. і проф. Віден. ун-ту (1934-1948); після еміграції в Канаду (1949) – в ун-тах Оттави, Монреаля, Лондона, Альберти, Нью-Йорка і т.д. Плідно займався дослідницькою роботою у різних наук. фондах і проектах, зокрема, у Всеєв. орг-ції охорони здоров'я ООН). Засновник (разом із К. Булдингом, Р. Джерардом і А. Рапопортом) Т-ва розвитку заг. теорії систем (1954; від 1957 – заг. сист. досліджень), його віце-президент. У рік смерті за внесок у розвиток фундамент.